

Wolfgang Amadeus Mozart, *Σονάτα για πληκτροφόρο και βιολί σε Μι-ύφεση-μείζονα*, KV 481 (1785): II. Adagio

Το είδος της σονάτας για πληκτροφόρο με προαιρετική συνοδεία ενός ή δύο άλλων οργάνων (ως επί το πλείστον βιολιού ή φλάουτου και τσέλλου *ad libitum*) ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνας, προτού περάσει στο περιθώριο και τελικά εγκαταλειφθεί από τους συνθέτες του 19ου αιώνας, οι οποίοι καλλιέργησαν τα είδη της μουσικής δωματίου αντιμετωπίζοντας πλέον ως ισότιμα τα όργανα του εκάστοτε συνόλου (δίχως βέβαια να απουσιάζουν και από εδώ πλείστες όσες περιπτώσεις δεξιοτεχνικών – κυρίως – κομματιών για *σολιστικά όργανα*, όπως π.χ. το βιολί, *με συνοδεία πιάνου*). Στην εργογραφία του Mozart υπάρχουν 26 ολοκληρωμένες (καθώς και ορισμένες ακόμη ημιτελείς) σονάτες για πληκτροφόρο και βιολί, στις οποίες ο ρόλος του βιολιού σταδιακά αναβαθμίζεται και από απλά συνοδευτικός τείνει να καταστεί εξίσου απαραίτητος και σημαντικός με εκείνον του πληκτροφόρου. Η εξέλιξη αυτή μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί σε ένα από τα τελευταία δείγματα του είδους αυτού που προήλθαν από την πένα του Mozart, ήτοι στην *Σονάτα για πληκτροφόρο και βιολί σε Μι-ύφεση-μείζονα*, KV 481, η σύνθεση της οποίας ολοκληρώθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1785 στην Βιέννη.

Το έργο αποτελείται από τρία μέρη, το δεύτερο εκ των οποίων είναι αργής χρονικής αγωγής (Adagio), γραμμένο στην τονικότητα της Λα-ύφεση-μείζονος και σε μορφή πενταμερούς ρόντο με δύο διαφορετικά επεισόδια (A B A' Γ A'') συν coda. Η εναρκτήρια ενότητα (A), το κύριο θέμα του ρόντο, παρουσιάζεται για πρώτη φορά στα μ. 1-16 από το πληκτροφόρο με συνοδεία βιολιού. Η μετρική οργάνωση της ενότητας αυτής παραπέμπει σε μια γκαβόττα, καθώς ξεκινά τις επιμέρους φραστικές της μονάδες από δύο χρόνους σε άρση, ενώ η δομή της είναι τριμελής, με δύο επαναλήψεις, κατά την συνήθη διάταξη ||: α :||: β α' :||. Ειδικότερα, το πρώτο τμήμα της (α) έγκειται σε μία οκτάμετρη (συμμετρική) περίοδο στην Λα-ύφεση-μείζονα, οι δύο φράσεις της οποίας καταλήγουν σε μισή και τέλεια πτώση στα μ. 4 και 8, αντίστοιχα. Ακολουθεί ένα δεύτερο τμήμα (β) στα μ. 9-12, το οποίο αντιπαρατίθεται στο αμέσως προηγούμενο προεκτείνοντας απλώς και μόνον την δεσπόζουσα, προκειμένου στα μ. 13-16 να επανέλθει, ελαφρώς παρηλλαγμένη (α'), η δεύτερη φράση της αρχικής περιόδου (πρβλ. μ. 5-8) και να αποπερατώσει ολόκληρο το κύριο θέμα του ρόντο στην τονική.

Το πρώτο επεισόδιο (B) εκτείνεται στα μ. 17-34 και οργανώνεται ως ένα σύμπλεγμα δευτερεύοντος θέματος. Η μεταβατική λειτουργία αυτής της ενότητας υλοποιείται στα μ. 17-20, όπου μία νέα τετράμετρη μελωδική φράση του βιολιού ξεκινά από την νι της Λα-ύφεση-μείζονος και την επανεμφανίζει σύντομα ως ii στο περιβάλλον της δευτερεύουσας τονικότητας της Μι-ύφεση-μείζονος, προκειμένου μέσω της δεσπόζουσάς της να καταλήξει σε μία εξασθενημένη, ατελή πτώση σε αυτήν. Στην συνέχεια, μία δεύτερη φράση, παρόμοιας υφής και χαρακτήρος, εξυφαίνεται στα μ. 21-24, εδραιώνοντας μεν την νέα τονικότητα (Μι-ύφεση-μείζων: νι, V⁶₅/νι – V/ii – V²/ii, V⁶₅/V – V – V², I⁶ – ii⁶₅ – I⁶₄ – V και I), αλλά αποτυγχάνοντας και να την επικυρώσει κατά τρόπον οριστικό, αφού η κατάληξή της φθάνει (εκ νέου) σε ατελή πτώση: ως εκ τούτου, επαναλαμβάνεται ολόκληρη στα μ. 25-28a σε παραλλαγή και αυτήν την φορά επιτυγχάνει όντως να κλείσει με μία τέλεια πτώση στην Μι-ύφεση-μείζονα. Συνεπώς, τα μ. 21-28a επέχουν λειτουργία πλαγίου ή δευτερεύοντος θέματος στο εσωτερικό του επεισοδίου B, το οποίο κατόπιν ολοκληρώνεται με την προσθήκη ενός συνδετικού περάσματος στα μ. 28-34, όπου η Μι-ύφεση-μείζων αρχικά προεκτείνεται καταληκτικά (στα επαναλαμβανόμενα μ. 28-30a / 30-32a) και τελικά μετατρέπεται σε ενεργή δεσπόζουσα της Λα-ύφεση-μείζονος (στα μ. 32-34) για την επικείμενη επαναφορά του κυρίου θέματος.

Αυτή η πρώτη επαναφορά της εναρκτήριας θεματικής οντότητας (A') είναι περικεκομμένη, καθώς στα μ. 35-42 αναπαράγεται σε νέα παραλλαγή μόνο το (αντιπροσωπευτικότερο) πρώτο

τιμήμα του κυρίου θέματος (πρβλ. μ. 1-8). Απεναντίας, τα άλλα δύο τμήματά του δεν επανέρχονται στην παρούσα ενότητα και έτσι η συνολική μορφή μπορεί τώρα να προχωρήσει απευθείας στο επόμενο επεισόδιο.

Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται πως το δεύτερο επεισόδιο (Γ) του ρόντο πρόκειται να προσλάβει την κλειστή, αυτοτελή δομή ενός εσωτερικού θέματος στην τονικότητα της υποδεσπόζουσας. Πράγματι, μία πρώτη τετράμετρη φράση, που ακούγεται από το βιολί στα μ. 43-46, καταλήγει σε μισή πτώση στην Ρε-ύφεση-μείζονα και μαζί με την επόμενη φράση, των μ. 47-50, διαμορφώνει μία ευρύτερη *μετατροπική* περίοδο, αφού αυτή η δεύτερη φράση, ναι μεν, ξεκινά όπως η προηγούμενη, αλλά στρέφεται προς την φα-ελάσσονα και την επικυρώνει με μία τέλεια πτώση (Ρε-ύφεση-μείζονα: I – vii⁷/vi, vi = φα-ελάσσων: VI – vii⁷/iv, iv και εν συνεχεία: i⁶₄ – vii^{6#}₅/V, i⁶₄ – V⁷, i). Άρα, στα μ. 43-50 έχουμε ένα πρώτο δομικό τμήμα που μετατρέπεται από την αρχική τονικότητά του σε αυτήν της σχετικής της δεσπόζουσας (I → iii), δηλαδή σε μία συγγενική τονικότητα που υποκαθιστά την πλέον αναμενόμενη (την ίδια την τονικότητα της δεσπόζουσας). Ακολούθως, κάνει την εμφάνισή του ένα δεύτερο, αντιθετικό τμήμα στα μ. 51-56, το οποίο ξεκινά με μίαν αλυσιδωτή πορεία στο περιβάλλον της Ρε-ύφεση-μείζονος (ii/ii, V⁷/ii – V²/ii, ii⁶ και ii/i, V⁷ – V², I⁶ στα μ. 51-52 και 53-54) και καταλήγει με έμφαση στην δεσπόζουσά της (V⁷/V και V στα μ. 55-56), προκειμένου να προετοιμάσει την επαναφορά της αρχικής θεματικής ιδέας του τρέχοντος επεισοδίου, με την οποία και αναμένεται να αποπερατωθεί το εσωτερικό αυτό θέμα του ρόντο σε τριμερή δομή. Πράγματι, στα μ. 57-60 εμφανίζεται μία τετράμετρη φράση με έναρξη παρόμοια με εκείνη των δύο φράσεων της αρχικής περιόδου (πρβλ. τα μ. 57-58a με τα μ. 43-44a / 47-48a) αλλά διαφορετική μελωδική και αρμονική εξέλιξη, που παραμένει πλέον παγιωμένη στο περιβάλλον της Ρε-ύφεση-μείζονος και επιχειρεί να ολοκληρωθεί οριστικά σε αυτήν. Εντούτοις, η πτώση στο μ. 60 είναι ατελής και αυτό υποχρεώνει την φράση των μ. 57-60 να επαναληφθεί ούτως, ώστε την δεύτερη φορά να μπορέσει να καταλήξει σε μία τέλεια, επικυρωτική πτώση της Ρε-ύφεση-μείζονος.

Στο σημείο αυτό, όμως, συμβαίνει κάτι αναπάντεχο: η αναμενόμενη επανάληψη της παραπάνω φράσεως αρχίζει στα μ. 61-62 από το περιβάλλον της ομώνυμης ελάσσονος, δηλαδή στην εναρμόνια ντο-δίεση-ελάσσονα αντί της Ρε-ύφεση-μείζονος, και επιπλέον μοιάζει ανήμπορη να απεγκλωβισθεί από την VI της, την Λα-μείζονα, γύρω από την οποία περιστρέφονται τα μ. 63-64, εγκαταλείποντας κάθε προσπάθεια πτωτικής αποπεράτωσης και μετατρέποντας το τετράμετρο αυτό σε συνδετικό πέρασμα προς ένα ακόμη τμήμα στο πλαίσιο του επεισοδίου Γ, που ακολουθεί στα μ. 65-75. Παρά την σχετικά περιορισμένη του έκταση, το τμήμα αυτό δεν συνιστά ένα απλό συνδετικό πέρασμα προς την επόμενη μακροδομική ενότητα του ρόντο, καθώς προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός αναπτυξιακού τμήματος και δη με αναφορά στην επικεφαλής θεματική ιδέα του κομματιού! Πιο συγκεκριμένα, στα μ. 65-68 γίνεται από το βιολί μία αναδρομή στο εναρκτήριο τετράμετρο του κυρίου θέματος στην (απομεμακρυσμένη) Λα-μείζονα, η οποία κατόπιν επιχειρείται να επαναληφθεί από το πληκτροφόρο στα μ. 69 κ.εξ., αλλά μένει ημιτελής και εξυφαίνεται αλυσιδωτά σε μία ανιούσα αρμονική διαδοχή κατά τρίτες (μέσω της ντο-δίεση-ελάσσονος και της Μι-μείζονος) μέχρι την σολ-δίεση-ελάσσονα (στα μ. 70-73a), στην οποία πραγματοποιείται και μία μισή πτώση στα μ. 73-74 με περαιτέρω προέκταση μέχρι το μ. 75. Βέβαια, η σολ-δίεση-ελάσσων είναι (εναρμονίως) η ομώνυμη της Λα-ύφεση-μείζονος, οπότε η μισή πτώση σε αυτήν οδηγεί πολύ ομαλά, όπως εκ των υστέρων γίνεται αντιληπτό, στην τρίτη και τελευταία εμφάνιση του κυρίου θέματος (Α') στα μ. 76-91a, με νέα ευφάνταστα παραλλάγματα αλλά και σε πλήρη έκταση αυτήν την φορά (πρβλ. μ. 1-16, εν αντιθέσει με την περικεκομμένη τους εκδοχή που προηγήθηκε στα μ. 35-42).

Επανερχόμενοι, λοιπόν, στην ενότητα Γ του ρόντο, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή μετατρέπεται στην πορεία της από ένα *εσωτερικό θέμα* (με τριμερή δομή, η οποία όμως μένει ανολοκλήρωτη από αρμονικής-πτωτικής πλευράς στα μ. 43-60) σε ένα *αναπτυξιακού*

τύπου επεισόδιο (ήδη από τα μ. 61-64, τα οποία λειτουργούν ως προετοιμασία για τον “πυρήνα” της ανάπτυξης του αρχικού θεματικού υλικού, που λαμβάνει χώραν στα μετέπειτα μ. 65-75). Σε ό,τι δε αφορά τον τονικό του σχεδιασμό, το “δισυπόστατο” αυτό επεισόδιο επικεντρώνεται στην τονικότητα της υποδεσπόζουσας μέχρι το μ. 60, όμως από εκεί και ύστερα ακολουθεί μία έντονα μετατροπική πορεία μέχρις ότου επαναπροσεγγίσει την αρχική τονικότητα μέσω της εναρμονίως ομώνυμης της ελάσσονος. Αναδρομικά, μάλιστα, κάλλιστα μπορεί κανείς να ερμηνεύσει όλη την αλυσιδωτή μετατροπική πορεία αυτού του αναπτυξιακού τμήματος υπό το πρίσμα της σολ-δίεση-ελάσσονος, τουτέστιν ως $\Pi_N - iv - VI - i \rightarrow V$, και άρα να αντιληφθεί πώς σε βαθύτερο επίπεδο προετοιμάζεται η επαναφορά της Λα-ύφεση-μείζονος μέσω μιας συστηματικής περιήγησης, με ανιούσα φορά, σε αρμονικά πεδία που ανήκουν στην ομώνυμη της ελάσσονα.

Μετά την τελική (και πλήρη) επαναφορά του κυρίου θέματος, η παρούσα μορφή ρόντο ολοκληρώνεται με μία επιπρόσθετη coda, η οποία ξεκινά από το μ. 91 σε επικάλυψη με το κλείσιμο της προηγούμενης ενότητας, παραθέτοντας αυτούσιες τις καταληκτικές χειρονομίες των μ. 28-31 του πρώτου επεισοδίου σε μεταφορά στην κύρια τονικότητα στα μ. 91-94. Πρόκειται, επομένως, για μία σύντομη αναδρομή στην ενότητα Β, την οποία διαδέχονται αντίστοιχες παραπομπές και στην ενότητα Γ, αφού τα μ. 95-98 συνιστούν μεταφορά του περιεχομένου των μ. 57-60 στην Λα-ύφεση-μείζονα, ενώ και τα μ. 99-102 αναπαράγουν εν πολλοίς το υλικό των μ. 61-64, παρέχοντας όμως πλέον μία τονικοποίηση της VI της ομώνυμης ελάσσονος της τονικότητας αναφοράς, η οποία στην προκειμένη περίπτωση δεν αναγκάζεται να διακόψει απότομα την πορεία της, έχοντας οδηγηθεί σε ένα αρμονικό “αδιέξοδο”, αλλά επιτυγχάνει να φθάσει με αδιάλειπτη ροή σε μία ολοκληρωμένη πτωτική διαδικασία στην Λα-ύφεση-μείζονα στα ακόλουθα μ. 103-105, που προεκτείνεται με περαιτέρω καταληκτικές διατυπώσεις και στα εναπομείναντα μ. 106-108. Διαπιστώνουμε, συνεπώς, ότι, σχεδόν σε όλη της την έκταση, αυτή η – προαιρετική, *κατ’ αρχήν* – coda αναφέρεται σε χαρακτηριστικά χωρία αμφοτέρων των επεισοδίων του ρόντο, σαν να επιχειρεί δηλαδή να συνοψίσει κατά τρόπον επιλεκτικό τα περιεχόμενά του πέραν του κυρίου θέματος (το οποίο έχει μόλις ακουσθεί προηγουμένως), αλλά και να επιλύσει το οξύτατο αρμονικό “πρόβλημα” των μ. 61-64, προτείνοντας τώρα, στα μ. 99-105, μία νέα ιδανική συνέχιση και πτωτική αποπεράτωση γι’ αυτά· ιδωμένα, εξ άλλου, από μια διαφορετική σκοπιά, τα μ. 99-105 υποδεικνύουν με ποιόν τρόπο θα μπορούσε πιθανότατα να είχε ολοκληρωθεί νωρίτερα το εσωτερικό θέμα στην ενότητα Γ του ρόντο, εάν ο συνθέτης δεν σκόπευε να την επεκτείνει και με ένα αμιγώς αναπτυξιακό τμήμα.

20 Δεκεμβρίου 2017
Ιωάννης Φούλιας